

CHLAPEC NA DREVENEJ DEBNIČKE

*Keď sa z nemožného
stáva možné...
na Schindlerovom zozname*

LEON LEYSON

MARILYN J. HARRANOVÁ A ELISABETH B. LEYSONOVÁ

CHLAPEC
NA DREVENEJ
DEBNIČKE

CHLAPEC NA DREVENEJ DEBNIČKE

*Keď sa z nemožného
stáva možné...
na Schindlerovom zozname*

LEON LEYSON

Marilyn J. Harranová a Elisabeth B. Leysonová

FORTUNA

Original title: Leon Leyson: THE BOY ON THE WOODEN BOX
Text copyright © 2013 by the Estate of Leon Leyson
Chapter opener photographs copyright © 2013 by Jamie Heiden
Map copyright © 2013 by Drew Willis

Fotografie na s. 215 (hore) a 219 (vľavo dole) Adrienne Helitzer,
s láskavým dovolením *Schindler's Legacy*; s. 221 (v strede) Jeanine Hill, s láskavým dovolením
Chapman University; s. 221 (hore), s láskavým dovolením Nancy Chase.
Ostatné fotografie sú použité s láskavým dovolením Elisabeth B. Leyson.

Slovak edition © Fortuna Libri, Bratislava 2013
Translation © Patrik Roľko, 2013

Vydalo vydavateľstvo Fortuna Libri v edícii Fortuna Litera.

www.fortunalibri.sk

Redakčná a jazyková úprava Elvira Šípiková
Zodpovedná redaktorka Anna Kališková

Prvé vydanie

Všetky práva vyhradené.

Nijaká časť tejto publikácie sa nesmie reprodukovat', ukladať do informačných systémov
ani rozširovať akýmkoľvek spôsobom, či už elektronicky, mechanicky, fotografickou
reprodukciov, alebo inými prostriedkami, bez písomného súhlasu majiteľov práv.

ISBN 978-80-8142-224-9

*Venujem svojim bratom Caligovi a Heršlovi
a všetkým synom a dcéram, sestrám a bratom,
rodičom a starým rodičom, ktorí zahynuli počas holokaustu.
A Oskarovi Schindlerovi, ktorý svojimi šľachetnými činmi
skutočne zachránil „celý svet“.*

Leon Leyson

Putovanie
Leona Leysona

ŠVÉDSKO

Baltské

Bremerhaven

Berlín

NEMECKO

Wetzlar

Gross-Rosen

Praha

Brněnec

19 38

POĽSKO

Mapa zobrazuje
predvojnové hranice

Salzburg
RAKÚSKO

Prolog

POTILI SA MI DLANE A CHVEL SA MI ŽALÚDOK, TO musím priznať. Celý čas som trpezlivo čakal v rade, ale to neznamená, že som nebol nervózny. Blížil sa okamih, keď som mal podať ruku človeku, ktorý mi niekoľkokrát zachránil život... lenže to bolo strašne dávno. Nebol som si vôbec istý, či si ma bude ešte pamätať.

V tú jeseň roku 1965 som na to myslel celou cestou na losangeleské letisko, kde som sa mal s tým mužom stretnúť. Od chvíle, keď som ho videl naposledy, uplynuli dve desaťročia, to stretnutie sa navyše odohralo na inom kontinente a za úplne iných okolností. Bol som vtedy večne hladujúci pätnásťročný vychudnutý chlapec, vzrastom som vyzeral skôr na desať. Teraz bol zo mňa tridsaťpäťročný dospelý muž. Ženatý občan Spojených štátov amerických, vojnový veterán, učiteľ. Zatiaľ čo ostatní prichádzali za naším hos-

tom, aby ho pozdravili, ja som postával v ústraní. Koniec koncov, bol som z celej tejto skupiny najmladší, zdalo sa mi prirodzené a správne dať prednosť starším. No ak mám byť úprimný, svojím otáľaním som chcel iba čo najviac oddialiť sklamanie, že človek, ktorému som tak veľmi zaviazaný, si ma nebude pamätať.

Mal som však zbytočné obavy, namiesto sklamania som sa dočkal rozžiareného úsmevu a slov, ktoré ma okamžite chytily za srdce. „Viem, kto si ty!“ povedal s iskierkami v očiach. „Ty si malý Leyson.“

Mal som vedieť, že Oskar Schindler ma nikdy nesklame.

Svet v čase nášho opätovného stretnutia o Oskarovi Schindlerovi a jeho hrdinských činoch počas druhej svetovej vojny ešte nevedel. Zato my, čo sme sa zišli v ten deň na letisku, sme o nich vedeli dobre. My a viac ako tisíc ďalších ľudí sme mu vďačili za život. Prežili sme holokaust len vďaka obrovskému riziku, aké Schindler podstúpil, a vďaka úplatkom a tajným dohodám, ktoré uzatváral, aby zachránil nás, svojich židovských robotníkov, pred plynovými komorami v Osvien-

čime. Využil svoj rozum, srdce, neuveriteľné schopnosti zvládať akékoľvek situácie a vlastný majetok, aby zachránil naše životy. Oklamal nacistov tvrdením, že sme nesmierne dôležití pre vojnovú výrobu, aj keď mnohí z nás vrátane mňa nemali žiadne zručnosti. V skutočnosti som na ovládacie tlačidlá stroja, ku ktorému ma prideliili, dočiahol len tak, že som stál na drevenej debničke. Vďaka tej debničke som mohol byť užitočný, mal som šancu prežiť.

Naozaj je zázrak, že som holokaust prežil. Proti mne stálo toľko okolností, a na svojej strane som nemal takmer nič. Bol som v tom čase ešte len chlapec, nemal som známosti, skúsenosti. Iba jeden faktor v môj prospech prebil všetky ostatné: Oskar Schindler si zmyslel, že môj život má cenu. Podľa neho som stál za to, aby ma zachránil, aj keď poskytnutou šancou na prežitie ohrozil vlastný život. Teraz je rad na mne, aby som mu to odplatil a porozprával vám o tom Oskarovi Schindlerovi, ako som ho poznal ja. Rád by som bol, keby sa stal súčasťou vašich spomienok, tak ako si on navždy uchoval spomienku na mňa. Je to zároveň príbeh môjho života, prí-

beh o tom, ako sa naše cesty stretli. Cezeň vám predstavím aj svoju rodinu. Jej členovia riskovali životy, aby zachránili môj život. Dokonca aj v tých najhorších časoch ma obdarovávali láskou a dávali mi najavo, ako veľmi im na mne záleží. Aj oni sú pre mňa hrdinovia.

1

BEŽAL SOM BOSÝ PO LÚKE K RIEČKE. KEĎ SOM dobehol k vrbam, rýchlo som sa vyzliekol, chytil sa oblúbeného konára, vyšvihol som sa nad vodu a v správnom okamihu som sa pustil.

Parádny skok!

Vznášal som sa vo vode a počul som, ako sa ku mne s člapotom pridali moji dvaja kamaráti. Zakrátko sme sa všetci traja vyštverali na breh a ozlomkrky sme bežali každý k svojmu konáru, aby sme znovu skočili. Keď drevorubači pracujúci povyše ohrozili našu zábavku a pustili po vode zoťaté

stromy na pílu, rýchlo sme sa prispôsobili – každý si vybral brvno, ľahol si naň na chrbát a civel do slnka, ktoré k nám presvitlo cez koruny dubov, smrekov a borovic.

Nezáležalo na tom, koľkokrát sme si to zopakovali, nikdy nás to neomrzelo. Niekedy sme v tých sparných letných dňoch mali na sebe aj plavky, najmä keď sme si mysleli, že by niekde nablízku mohli byť dospeli. Väčšinou sme sa kúpali nahí.

Tie huncútstva boli ešte vzrušujúcejšie, keď mi matka zakázala chodiť k rieke.

Koniec koncov, nevedel som plávať.

Pri rieke sme sa vedeli zabaviť aj v zime. Môj starší brat Calig mi pomohol zostrojiť korčule z kusov nepotrebného kovu, ktoré získal od nášho otca kováča, a z triesok naštiepaných z polien, ktorými sme si kúrili. Pri výrobe korčúľ sme boli naozaj vynachádzaví. Vyzerali otrasne a labilne, ale fungovali! Bol som malý, no rýchly a rád som sa pretekal s väčšími chlapcami na hrboľatom ľade.

Raz sa môj druhý brat Dávid korčuľoval na tenkom ľade, ten pod ním praskol a on spadol do ľadovej vody. Našťastie

nebola hlboká. Pomohol som mu z nej vyliezť a utekali sme domov, aby sme čo najskôr zhodili premočené šaty. Chvíľu sme drkotali zubami pri kozube, a keď sme sa zohriali a osušili, znovu sme vyrazili k rieke za ďalším dobrodružstvom.

Život nám pripadal ako nekonečná bezstarostná jazda.

Preto ma ani tie najdesivejšie rozprávky nemohli pripraviť na netvorov, akých som mal spoznať už o niekoľko rokov, na úniky pred smrťou v poslednej chvíli ani na hrdinu maskujúceho sa za jedného z týchto netvorov, ktorý mi nakoniec zachránil život. Nič v tých rokoch ma nevarovalo pred tým, čo sa chystalo prísť.

Narodil som sa ako Leib Lejzon, hoci dnes ma všetci poznajú pod menom Leon Leyson. Prišiel som na svet v Narewke, dedine v severovýchodnom Poľsku neďaleko Białystoku, kúsok od hraníc s Bieloruskom. Moji predkovia tu žili celé generácie, vlastne viac ako dvesto rokov.

Moji rodičia boli čestní, pracovití ľudia a nikdy nečakali od života niečo, čo si nezaslúžili. Matka Hanna bola najmladšia z piatich súrodencov – jej rodičia mali dve dcéry a troch

synov. Jej staršia sestra sa volala Šaina, čo v jidiš znamená „krásna“. Teta bola skutočne krásna žena, no moja matka krásavica nebola a podľa toho sa k nim všetci ostatní vrátane vlastných rodičov správali. Rodičia určite milovali obidve svoje dcéry, ibaže Šaina bola podľa nich až veľmi krásna na to, aby vykonávala fyzické práce, zatiaľ čo moja matka mohla robiť všetko. Rozprávala mi, ako vláčila vedrá s vodou ľuďom na polia. Spomínam si na to. Bolo vraj hrozne teplo a vedrá s vodou jej boli ťažké, ale nakoniec sa táto robota stala pre ňu – rovnako ako pre mňa – osudovou. Práve na tých poliach si ju prvý raz všimol jej budúci manžel.

Hoci iniciátorom ich vzťahu bol môj otec, sobáš museli dohodnúť ich rodičia, alebo to museli urobiť aspoň naoko. Taký zvyk panoval v tých časoch vo východnej Európe. Našťastie rodičia z oboch strán mali radosť zo vzájomnej príťažlivosti svojich detí. A tak sa pár čoskoro zosobášil. Matka mala šestnásť a môj otec Moše osemnásť rokov.

Pre matku bol manželský život v mnohom podobný tomu, ako žila s rodičmi. Celé dni robila domáce práce, varila a sta-

rala sa o rodinu, ibaže namiesto rodičov a súrodencov mala na starosti manžela a čoskoro pribudli aj vlastné deti.

Ako najmladšiemu z piatich detí sa mi matka nemohla venovať často, a preto som sa tešil, keď k nám zavítali ženy zo susedných domov a bratia so sestrou boli v škole. Sedávali okolo kozubu a plietli alebo šili vankúše z husacieho peria. Sledoval som ich, ako zhrňajú perie a plnia ním sovky, jemne ich natriasajú, aby sa v nich perie rovnomerne rozsýpalo. Pochopiteľne, že im pri tom vždy uletelo nejaké páperie. Mojou úlohou bolo chytať drobučké pierka, čo sa vznášali vo vzduchu ako snehové vločky, a vrátiť ich ženám. Načahoval som sa za nimi, ale stále mi unikali. Občas som mal šťastie a chytil som pierko do hrsti. Vtedy ženy odmenili moju snahu smiechom a potleskom. Šklbať husi bola ťažká práca, takže každé pierko bolo vzácne.

Tešil som sa na príbehy, ktoré si matka a jej kamarátky rozprávali, zavše k nim pridali aj nejaké klebety zo života v našej dedine. Vtedy bola matka úplne iná žena, pokojnejšia a uvoľnenejšia.

Aj keď mala matka stále čo robiť, vždy si našla čas, aby nám dala najavo lásku. Spievala si s nami a, samozrejme, dozerala, aby sme nezanedbávali domáce úlohy. Raz som sedel sám za stolom a učil som sa aritmetiku, keď sa za mojím chrbtom ozval akýsi šramot. Bol som taký zahľbený do učiva, že som si ani nevšimol, kedy matka vošla do kuchyne a začala variť. Zdalo sa mi to čudné, lebo ešte nebol čas na jedlo. A vtom mi z ničoho nič podala tanier s praženicou. Nachystala ju len pre mňa. „Si veľmi dobrý chlapec, zaslúžiš si niečo výnimočné.“ Ešte aj dnes cítim hrdosť, aká ma v tej chvíli naplnila. Moja matka bola na mňa pyšná.

Môj otec sa vždy snažil, aby sme sa mali dobre. Lepšiu budúcnosť videl vo fabrike než v kováčskej dielni, ktorá patrila jeho rodine. Krátko po svadbe začal pracovať ako strojní mechanik v malej továrni na výrobu fliaš všetkých možných veľkostí z ručne fúkaného skla. Vďaka usilovnej práci, vrodenému nadaniu a rozhodnosti ho v krátkom čase niekoľkokrát povýšili. Jedného dňa majiteľ továrne poslal môjho otca do nadstavbového kurzu pre nástrojárov v neďalekom

Białystoku. Vedel som, že je to dôležitá udalosť, lebo si kúpil nové sako. V našej rodine sa nové oblečenie kupovalo len zriedka.

Skláreň prosperovala, a tak sa jej majiteľ rozhodol rozšíriť výrobu. Usúdil, že najlepšie bude presťahovať továreň do Krakova, prosperujúceho mesta vzdialeného päťstošesťdesiat kilometrov juhozápadne od Narewky. Ten nápad vyvolal v dedine poriadny rozruch. V tých časoch mladí ľudia, vlastne aj tí starší, len málokedy opúšťali svoje rodisko. Môj otec patril k malému počtu zamestnancov, ktorí sa mali presunúť s fabrikou. Plán bol taký, že sa najprv presťahuje iba on. Len čo bude mať dosť peňazí, odvedie nás všetkých do Krakova. Trvalo mu niekoľko rokov, kým to dosiahol a našiel vhodný domov pre svoju rodinu. Dovtedy nás pravidelne navštevoval, zhruba raz za šesť mesiacov.

Bol som ešte malý na to, aby som sa presne pamätal, kedy otec odišiel z Narewky prvý raz, zato si veľmi dobre spomínam, aké to bolo, keď sa na niekoľko dní vrátil domov. O jeho príchode vedela celá dedina. Môj otec bol vysoký, pekný muž,